

др Павле Николић,
редовни професор Правног факултета у Београду

ДЕКЛАРАЦИЈА О ПРАВИМА ЧОВЕКА И ГРАЂАНИНА ОД 1789. КАО АКТ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Француска Декларација права човека и грађанина од 1789. представља у историји људског друштва један акт цивилизације.

*Основна инспирација творца Декларације се налазила у филозофији XVIII века и у целокупном духовном покрету тога времена. Универзалност те филозофије (и мисли уопште), њена радикалност, окренутост прогресу у људском друштву и њен демократизам посебно, заорали су дубоку бразду из које је никла и сама Декларација. Зато она и није била само један законски текст у низу сличних, нити само скуп права које држава гарантује. Она је била много више и суштински другачија од тога. Због тога је у теорији и закључено да је Декларација била „најмаркантнији факт у историји стварања републиканских и демократских идеја“. У ствари посредством Декларације су најблиставије идеје *Locke-a*, *Montesquieu-a* и *Rousseau-a*, али и других великана филозофске мисли с краја XVII и у XVIII веку наишле свој пут у стварни живот, не само тога времена. Декларација практично, прокламује начела од универзалног значаја и трајне вредности и тиме се, иако донета у једној земљи и у једном времену окреће свету и будућности.*

Француска Декларација права је имала не само огроман одјек у широкој светској јавности, већ је остварила и велики утицај на развој уставности у свету и политичку праксу, али и на правну и политичку теорију и мисао уопште. Она је постала (и остала), како је речено у теорији, „темељ модерног уставног права“ и део демократске политичке мисли и филозофије демократије као такве. Због свега тога, она и јесте један АКТ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ.

I

Вредност и значај једног уставног или другог правног односно политичког документа мере се, пре свега, његовим значењем и улогом у историји земље у којој је донет, али и јачином његовог утицаја на уставне и сличне документе у другим државама, па и на правну и политичку теорију и мисао уопште.

Тако гледано, француска Декларација права човека и грађанина усвојена у Националној скупштини 26. августа 1789. године представља у историји људског друштва један акт цивилизације.

Уклесана у мраморну плочу која се чува у париском музеју *Carnavalet*, Декларација права човека и грађанина није, нити је икада

била, само вредан музејски експонат који би подсећао на славна времена борбе људи и народа у Француској за једно ново доба и једно боље друштво. Судбина и карактер Декларације су били предодређени временом у коме је донета и садржином њених прокламација, али и хтењем самих њених твораца.

У бурним расправама које су се водиле под сводовима Националне скупштине (која се 9. јула прогласила Уставотворном скупштином) легендарни Lafayette је био први који је предложио доношење једне декларације права човека и грађанина која би претходила уставу (1). Ову идеју су заступали најавторитативнији чланови Националне скупштине која је и одлучила 4. августа 1789, готово једногласно, да на чело устава буде стављена једна декларација права (2).

Творци Декларације су хтели да та декларација буде нешто друго и нешто много више него што су чланови обичног закона, па и устава. Тако је Lally-Tollendal рекао у Скупштини: „Треба направити једну декларацију права свих која би била, да се тако каже, један друштвени пакт, један универзални уговор“ (3), а млади Barnave је узвикнуо да декларација мора постати „национални катихизис“ (4). Речи посланика Dupont упућене члановима Скупштине на седници 18. августа су изразиле прави омицао хтења већине у скупштини: „... ви сте хтели напослетку једну декларацију која одговара свим људима, свим нацијама. Ево обавезе коју сте преузели у присуству Европе; не треба страховаати да се овде кажу истине свих времена и свих земаља“ (5). Према речима Dupont de Nemoursа „Декларација права је основни закон наше нације и других нација који мора вековима трајати“ (6).

II

Декларација права човека и грађанина од 1789. није први документ те врсте који се појавио у историји људског друштва, па њен значај и не произлази из тога. Њој су претходиле познате америчке декларације, али и други, слични документи из ранијих времена (повеље и билони у Енглеској, и сл.), па се изванредан утицај ових декларација и докумената морао да одрази и на француску Декларацију од 1789. (7).

Међутим, у теорији је с правом речено да енглески средњовековни документи нису били инспирисани веровањем у постојање природних права човека којима би се ограничавала власт државе, већ да су имали само за циљ ограничење власти краља, заштиту појединца од краљеве арбитрности и признање свемоћи парламента, док су декларације права (америчке, па и француске) имале за циљ да правом

(1) Вид.: Léon Duguit, *Traite de droit constitutionnel*, Ancienne Librairie Fontemoing et Gie, Paris 1923, том трећи, стр. 560.

(2) Вид.: Léon Duguit, *Traite de droit constitutionnel*, том трећи, стр. 567.

(3) Наведено према: Léon Duguit, *Traite de droit constitutionnel*, том трећи, стр. 559.

(4) Наведено према: A. Esmein, *Elements de droit constitutionnel français et compare*, Recueil Sirey, Paris 1927, том први, стр. 593.

(5) Наведено према: A. Esmein, *Elements de droit constitutionnel français et compare*, том први, стр. 594.

(6) Вид. код: Léon Duguit, *Traite de droit constitutionnel*, том трећи, стр. 563.

(7) Вид.: A. Aulard, *Histoire politique de la revolution française*, Librairie Armand Colin, Paris 1921, стр. 21—22.; Gérard Conac, *L'influence des declarations américaines et de la constitution des Etats-unis dans l'histoire constitutionnelle française*, у књизи: *Droit constitutionnel et droits de l'homme*, Economica — Presses Universitaires d'Aix-Marseille, 1987, стр. 423. и а.

ограниче власти државе законодавца (Duguit) (8). То онда несумњиво умањује јачину и домашај утицаја енглеских повеља и билова на Декларацију од 1789, као што и чињеница да бројне идеје које су прокламовале америчке декларације и које је касније прихватила и сама француска Декларација, понекад и у истим формулацијама, нису пошле на тлу Америке већ у Европи, посебно и у самој Француској, мења значење утицаја америчких декларација на ову од 1789. године (9).

Основна инспирација творца Декларације права човека и грађанина који су заседали у Националној (Уставотворној скупштини у лето 1789. године налазила се у филозофији XVIII века, тог „века светлости“, и у целокупном духовном покрету тога времена (10). Универзалност те филозофије (и мисли уопште), њена радикалност, окренутост прогресу у људском друштву и њен демократизам посебно, заорали су дубоку бразду из које је никла и сама Декларација права човека и грађанина. Зато она и није била само један законски текст у низу сличних, нити само скуп одређених права које држава гарантује. Она је била много више и оштриноки другачија од тога. Због тога је Aulard с правом закључио да је Декларација права најмаркантнији факт у историји стварања републиканских и демократских идеја (11).

III

Декларација права човека и грађанина од 1789. садржи, у суштини, две врсте одредаба.

С једне стране, то су одредбе којима Национална скупштина „признаје и објављује“ одређена, рекло би се, фундаментална права човека и грађанина. Сама Декларација квалификује та права као природна, неотуђива и овета (и незастарива) и она припадају појединцу у његовом двоструком овојству — човека и грађанина. То су права и слобода која се односе на његову „физичку слободу“, али и „политичку слободу“ (12).

Тако, Декларација прокламује серију личних права и слобода усмерених на заштиту личности човека као људског бића. Полазећи од прокламације да се људи рађају и остају слободни и једнаки у правима и да се слобода састоји у томе што се може чинити ове што не шкоди другоме (а то се одређује законом), као и да се само законом могу забранити поступци штетни по друштво, Декларација утврђује, поред безбедности и отпора уњетавању, и законитост хашпења, притварања, оптуживања, законитост кажњавања, презумпцију невиности, итд. Међутим, Декларација прокламује и политичка права која у новом друштву постају основ учешћа грађана у вршењу власти — право грађана да лично или преко својих представника учествују у доношењу закона, слобода мишљења и савести, слобода изражавања, подједнака приступачност свих положаја и јавних служби грађанима у скла-

(8) Léon Duguit, *Traite de droit constitutionnel*, том трећи, стр. 558.

(9) Léon Duguit, *Traite de droit constitutionnel*, том трећи, стр. 574—576.

(10) Вид.: Claude-Albert Colliard, *Liberés publiques*, Dalloz, Paris 1982, стр. 54. Вид. и: A. Esmein, *Elements de droit constitutionnel français et compare*, том први, стр. 591. и д.

(11) A. Aulard: *Historie politique de la revolution française*, стр. 39.

(12) Jean Gicquel, *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Montchrestien, Paris 1987, стр. 111—112. Прецизније наведено, Gicquel ове слободе назива: la liberté physique ou liberté — autonomie односно la liberté politique ou liberté — participation.

ду с њиховим способностима, итд. Посебно је утврђена својина као неприкосновено и свето право.

С друге стране, *Декларација права човека и грађанина* од 1789. садржи и одредбе којима се прокламују одређени принципи политичког система и тиме, у почетку саме револуције и као израз те револуције, ствара основе нове државе и новог политичког система. Темелј тог новог система чини национална сувереност, а у вези с тим и идеја Jean-Jacques Rousseauа о закону као изразу опште воље. Затим, то је принцип поделе власти, али су то и други принципи: принцип законитости формулисан у више димензија, принцип одговорности јавних службеника.

IV

Оваква садржина *Декларације права човека и грађанина* од 1789. даје основа да се закључи како је у теорији (13) то и учињено, да она изражава „филозофију индивидуалистичке, егалитарне и либералне демократије“. Тако су пооредством *Декларације* најблиставије идеје Lockeа, Montesquieua и Rousseauа, али и других великана филозофске мисли с краја XVII и у XVIII веку, нашле овој пут у стварни живот, не само тога времена. Њихове идеје о правима и слободама, о националној суверености, о закону као изразу опште воље, о подели власти и сл. *Декларација* је преточила у начела једног новог, хуманизованог и демократског друштва и либералне и правне државе. Управо је то и био пут развоја који се кроз револуцију отварао пред младом буржоаском државом, и то не само у Француској. Зато је у теорији с разлогом и речено да је *Декларација* „почетак једне нове ере“ (14).

Декларација, у ствари, прокламује начела од универзалног значаја и трајне вредности и тиме се, иако донета у једној земљи и у једном времену, окреће свету и будућности. Један од твораца *Декларације*, Desmeuniers је на седници 3. августа 1789. рекао: „*Декларација* ће садржавати истинске принципе човека и грађанина. Она ће бити једна декларација права, то ће рећи — декларација принципа применљивих на ове облике владе“ (15).

V

Изгласана две године пре усвајања првог француског Устава од 3. септембра 1791. године, *Декларација права човека и грађанина* бива стављена на почетак његовог текста, чинећи с њим тако јединствену целину. Међутим, укидање овог Устава 10. августа 1792. није значило престанак живота *Декларације*, па она и не пада у заборав као Устав на чијем челу је стајала.

У целини, или са делимитичним променама, *Декларација права човека и грађанина* од 1789. је наставила овој живот до данашњих дана.

(13) Joseph Barthélemy et Paul Duez, *Traite de droit constitutionnel*, Librairie Dalloz, Paris 1933, стр. 194.

(14) Maurice Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Presses Universitaires de France, Paris 1965, стр. 420.

(15) Наведено према: R. Carré de Malberg, *Contribution a la theorie generale de l'etat*, Recueil Sirey, Paris 1922, том други, стр. 581.

Сви касније донети уставни у Француској (осим оног од 1875) позивали су се на ову Декларацију или бар указивали на права и принципе које је она прокламовала (16), да би данас важећи Устав Француске Републике од 1958, у својој преамбули изричито изразио своју приврженост правима човека и начелима националне суверености како су били утврђена у Декларацији од 1789.

VI

Француска Декларација права човека и грађанина од 1789. је имала не само огroman одјек у широкој светској јавности, већ је остварила и велики утицај на развој уставности у свету и политичку праксу, али и на правну и политичку теорију и мисао уопште. Она је постала (и остала), у ствари, како је у теорији основано закључено, „темељ модерног уставног права“ (17) и део демократске политичке мисли и филозофије демократије као такве.

Утицај који је Декларација права у току протекла два столећа вршила на развој уставности у Француској, али и ван граница Француске, био је како непосредан, тако и посредан. Ако је, по природи ствари, тај утицај на уставне и друге документе, који су се доносили убрзо после доношења саме Декларације, био више непосредан, са настајањем све веће временске дистанце, такав непооредан утицај је морао да слаби и да постаје све више посредан. Међутим, утицај Декларације права на уставне и друге акте није морао да буде непосредан да би био снажан и велики. Као декларација принципа (и идеја) француска Декларација од 1789. је вршила утицај и онда када други правни и политички акти нису буквално преузимали њене формулације. Они су у њој, заправо — у многим њеним идејама и начелима, налазили своју почетну, па и основну инспирацију. Све то и јесте последица самог карактера Декларације, њене садржине и духа који је прожима, због чега су је њени савременици назвали „ново политичко кредо“ (18), да би и данас у теорији, иако можда претерано, она била квалификована као „политичко јеванђеље модерног света“ (19).

Тако се и остварио сан њених твораца да напишу, како је већ наведено, „једну декларацију која одговара овим људима, свим нацијама“, и која ће „вековима трајати“. Зато Декларација права човека и грађанина изгласана у Националној скупштини 26. августа 1789. и јесте један акт цивилизације.

(16) Вид.: Léon Duguit, *Traite de droit constitutionnel*, том трећи, стр. 560, 570.

(17) Claude-Albert Colliard, *Libertes publiques*, стр. 58.

(18) Вид.: A. Esmein, *Elements de droit constitutionnel français et compare*, том први, стр. 594.

(19) Maurice Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, стр. 421. Вид.: Joseph Barthélemy et Paul Duez, *Traite de droit constitutionnel*, стр. 64.

*Dr Pavle Nikolić,
Professor at the Faculty of Law in Belgrade*

DECLARATION OF RIGHTS OF MAN AND THE CITIZEN OF 1789. AS AN ACT OF CIVILIZATION

Summary

French Declaration of Rights of Man and the Citizen of 1789. is an act of civilization in the history of mankind.

Basic inspiration of the creators of the Declaration is found in the philosophy of XVIII century and in the entire spiritual movement of the times. The universal character of that philosophy (and of thinking in general), its radical nature, its progressive orientation in the society, as well as its democratic element, have prepared the soil giving rise to the Declaration. This is why it was not just another piece of legislation or a collection of rights guaranteed by the State. It has been much more than that and much more different. This is why it has been concluded in theory that the Declaration has been „the most conspicuous fact in the history of creation of republican and democratic ideas”. In fact, the Declaration has been an expression of the best ideas of Locke, Montesquieu, Rousseau and other great philosophers of the XVII and XVIII centuries, an expression materializing those ideas both for the present and the future. The Declaration practically proclaims the principles of universal importance and of permanent value, thus becoming oriented towards the entire world and towards the future, in spite of the fact that it has been enacted in one country only.

The French Declaration of Rights found an enormous echo in the general world public; it effected great influence in the sphere of development of constitutionality in the world, but also and the sphere of political practice, legal and political theories and ideas in general. It has become, as noted in the theory, „a foundation of the modern constitutional law”, and a part of democratic political thinking and philosophy of democracy as such. These are the reasons of its being an act of civilization.

*Pavle Nikolić
professeur à la Faculté de droit de Belgrade*

LA DÉCLARATION DES DROITS DE L'HOMME ET DU CITOYEN DE 1789. EN TANT QU'ACTE DE CIVILISATION

Résumé

La Déclaration française des droits de l'homme et du citoyen de 1789. représente un acte de civilisation dans l'histoire de la société humaine.

Les auteurs de la Déclaration ont puisé leur principale inspiration dans la philosophie du XVIIIe siècle et dans le mouvement spirituel global de cette époque. L'universalité de cette philosophie (et de cette pensée en général), son caractère radical, son orientation vers le progrès dans la société humaine et surtout son caractère démocratique ont tracé la voie qui a abouti à la Déclaration. C'est pourquoi elle n'a été ni un simple texte juridique semblable à tant d'autres, ni un simple ensemble des droits garantis par l'Etat. Elle a été beaucoup plus que ça et son essence a été tout à fait différente. C'est pourquoi on a conclu dans la théorie que la Déclaration a été „le fait le plus marquant dans l'histoire de la création des idées républicaines et démocratique”. En effet, c'est à travers la Dé-

claration que les idées les plus brillantes de Lock, de Montesquieu et de Rousseau, mais aussi des autres grands de la pensée philosophique de la fin du XVIIe siècle et du XVIIIe siècle ont trouvé leur voie vers la vie réelle, non seulement de cette époque mais aussi des époques ultérieures. La Déclaration proclame pratiquement les principes d'une importance universelle et d'une valeur durable et c'est ainsi qu'elle se tourne vers le monde et vers l'avenir, bien qu'elle ait été créée dans un pays déterminé et à une époque déterminée.

La Déclaration française des droits de l'homme et du citoyen a eu un énorme écho dans la vaste opinion mondiale, et elle a eu aussi une grande influence sur le développement de la constitutionnalité dans le monde et sur la politique et sur la théorie juridique et politique et sur la pensée en général. Elle est devenue (et elle est restée), comme il l'a été dit dans la théorie, „la base du droit constitutionnel moderne”, et la partie intégrante de la pensée politique démocratique et de la philosophie de la démocratie. C'est pourquoi cette Déclaration représente un acte de civilisation.